

Kikötő

Jegyzetek éjfél után

A politika boszorkánykonyhájában még az is megperzseli magát, aki távol van a tüztől, hát még az, aki – akár azbeszt-kesztyűben – a serpenyőt forgatja!

Sok évtizedes, egyre sűrűbbé váló operalátogatásaim alatt most találkoztam először igazán *bunkó közönséggel*. Az még csak-csak előfordult, hogy valaki, kijátszva a jegyszédők éberségét, épp a nyitány közben vélte a helyét megtalálni, fölállítva ezzel a sorában ülőket. De amit a BUDA/EST egyik (talán második) Turandot-előadásán tapasztaltam, az minden eddigi képzeletet fölülmúlt. Alighogy megkezdődött a harmadik felvonás – Puccini zsenialitásával: az ismeretlen herceg, Kalaf nagyáriája (*Nessun dorma...*) –, és Bándi János ki tudja hányadszor, ezúttal is sikerrel kecsegtető módon rugaszkodott neki az egzotikus koloritot és az olasz bel cantot mesterien ötvöző dallamnak, hogy Timur fiának vágyai a virradat eljövételével beteljesülhessenek, egyszercsak *megrengett* a föld.

Nyolc-tíz menedzser öltözkű (és tudatú) üzletember (?), mit se törődve a megrendítő, a legnagyobb énekeseket is kemény próba elé állító ária szépségével, fittyet hányva a síri csendben figyelő nézőkre, berohant, hogy elfoglalja helyét az első sorokban. Hogy senkire és semmire nem voltak tekintettel – az opera- és balettfesztivál szponzorait *tisztelehttük* személyükben, akik egy kissé ottfedkeztek a szünetben zajló fogadáson vagy valamely más, sokáig pezsgőző társaság lezserjeit? –, vészesen jelzi, hogy a kultúrában is megszűnt egy korszak. Akinek pénze van, az a sáros bakancsát is fölteheti az asztalra, sőt az arcába is rúghat annak, aki csupán a megszokott módon (a vendéglői illemszabályokat betartva) kívánja elfogyasztani étvét.

Akit ez a kis *csordabevonulás* megzavart, vigasztalódhatott azzal, hogy hazafelé menet az Operaház előcsarnokában kiállított *járgányok* közül kinézhetette magának az éppen hozzá illőt. A BMW 318-as Limousine már 7 262 000 Ft-ért kapható (alapár!), de akinek nyolc milliója is van, pontosan 8 016 500 forintja, annak luxusigénye ugyancsak kielégítettik, hiszen az első ülések közötti kartámla csupán 40 ezer 400-at, míg a ködlámpa 68 ezer 400 Ft-ot kóstál.

Nagybánya, vagyis a városkát körülvevő *emberléptékű táj, magyar Barbi-zonként* a modern magyar festészet bölcsője. Több mint száz éve, 1896 májusának végén Münchenből a Kárpátok karéjában lévő bányászváros-kába: Nagybányára tartott az az *aranyvonal*, amin Hollósy Simon és tanítványai honfoglalásra indultak, hogy a legegyszerűbb „hadi” eszközzel: szemük sugarával körülkeríthessék – „közelítve hozzánk Párizs fényeit” (Murádin Jenő) – a majdan életművüket is jócskán meghatározó *föld-abroszt*. „Figyelmünket az kösse le, ahogy a természet, az Istenség nyilvánul” – írta még 1894-ben Hollósy, ezzel jó előre mintegy ki is jelölte festő-csapatának és az utána következő nemzedékeknek a fénytől ittasult táj befogadásának mikéntjét. Az alázattal teli szemlélődést.

Mindez miért most jutott eszembe? Mert többször is végignézttem a *Piktorok városa Nagybánya* című videokazettát (Duna Televízió, 1997), a szerkesztő-rendező Nagy T. Katalin érzékkel válogatott, a festményeket és a történeteket hajdani és mai városképekkel vegyítő, impozáns munkáját. Dokumentarista tanító-film? Sokkal inkább egy lírai hangoltságú művelődéstörténet, amelyben – zenei aláfestéssel – úgy bomlik ki (45 művész 123 alkotásán keresztül) a modern magyar piktúra fellelővételének minden fontosabb vonulata, hogy nem csupán az érdeklődő tanulhat belőle, hanem a témát már valamennyire ismerő szakember is.

Hogy Viktor Jerofejevnek, az eléggé szabad szájú világfinak mi a véleménye orosz kollégájáról, Szolzsenyicinről, azért sem érdekel, mert nagy önismerethiányról tanúskodik az, ha bolha csipked elefántot. A Párizsban, no meg a „nómenklátúra paradicsomában” elsajátított tangó csak akkor lesz hathatós tánc a Gulág jégsivatagjában, ha a parkettművésznek a technikán kívül *tartása* is van. (Amelyet *súlyos* művekkel szintén hitelesíteni kell.)

Mikor Jan Kott *A revizort* boncolgatva azt írja, hogy „Hlesztakov a Képmutatás Házában eladja az Öröm és Karrier Házáról szőtt álmait”, a gogoli színház egyik fontos mozzanatára, a *szemfényvesztő*, a saját társadalmi rangját megnövelni kívánó bűvész *handahandájára* figyelmeztet –, arra, ami csak egy másik *szemfényvesztő* környezetében lehet hathatós eszköz. A hiszékenységre e láncolatát szemlélve, amely itt egyben a humor forrása is, bebizonyosodik, hogy nincs az a mágnes, ami erősebben vonzaná magához a vágyakozás bajnokait, mint Szentpétervár.

Az Operaház 115. évadja megkezdődött. Miért mentem el a szokásos évadnyitó előadásra, a *Bánk bánra*, amikor Kerényi Imre rendezését szépegőnek és hamisnak tartom; amikor nem a reformkort akarom szemlélni, hanem az évszázadok előtti barbárabbat; amikor ki nem állhatom, hogy Gertrudis banánnal vagy valamilyen más gyümölcszel eteti az előtte kutya-

ként illegő, csúszó-mászó szolgálkat (a mai produkcióban, szerencsére, ez elmaradt); amikor nem szeretem a didaktikus mozzanatokat – az elhangzó szóra (*Bánk bán*: „Szakadj rám ég boltozatja!”) a díszlet [a háló-ég] ne feleljen azonnali zuhanással – stb.?

Ezúttal is Melis György *Tibor*cáért, meg Erkel zenéjéért volt érdemes a *bicegő* rendezést végigülni. Amit a *hetvenöt éves* operaénekes tud – hangjával és színészi játékával –, az csoda, az utolérhetetlen, az több mint megrendítő. A fájdalomnak és a kiszolgáltatottságnak, a megcsalatottságnak és kiúttalanságnak ez a foka fölsebzí a bőrt, az idegekig hatol. Melisnek, ha nem épp az Operában játszik, nyűszítenie kellett volna, hogy még jobban érzékelhetővé váljék: Tiborc, az öreg szolga, akit lába már alig, csupán a *hősi múlt* mint emlék visz előre, s aki rogytalan is menekíteni akarja Melindát s gyermekét, miközben a hűség újbóli kinyilvánításában csaknem beleszakad, már nem a földön, hanem égi úton jár.

Fázós, didergő testét, oltalmat kínálva, megvédi-e a maga fölő képzelt *madárszárnny*?

Baka István ötvenedik születésnapját – barátunk, fájdalom már három éve halott – az MTV 2 emlékműsorral akarja köszönteni. A Magyar Irodalom Házában zajló felvételre engem is meghívtak. Örömmel mentem, s ahogy illik, a fal mellett foglaltam helyet, meghagyván a kávéházi asztalok körüli székeket az arra érdemeseknek, akiknek szereplésére számított a rendezőség. A fél órára tervezett adáshoz – hogy minél nagyobb anyagból lehessen válogatni – a tévések több mint két órá, versekkel vegyített vallomássort vettek szalagra. Valamiképp – az özvegy javaslatára? – egy idő után engem is asztal mellé ültettek, nem utolsósorban azért, ha rám kerül a sor, mondjak pár szót a költőről. Először szabadkoztam, aztán mégis elfogadtam a szíves invitálást.

A felvétel elég zűrés körülmények közt folyt-folydogált, hiszen az egyik meghívott, a szombathelyi folyóirat igencsak kaptos főszerkesztője a megszólalók egy-egy mondatába belekötött, hangosan *véleményezte*, dúdolgatott, mintha kocsmában volna. Az emlékeztést fölöttébb zavaró magatartását (a rendezők helyett, én marha) erélyes, határozott mondatokkal egy időre visszaszorítottam. Annyira azért nem volt hatásos a föllépésem, hogy a részeg darvadozó végleg abbahagyta volna a hangoskodást. Az asztal alatt lévő műanyagzacskóját zizegtette, s ha kedve éppen úgy tartotta, belé-beleénekelt a színész versmondásába, az emlékezők szövegébe.

Mielőtt mikrofonhoz jutottam volna, a műsorvezető-riporter megkért, hogy ha lehet – „nagyon elszaladt az idő” – két percnél tovább ne beszéljek. Azt válaszoltam, elég nekem egy perc negyven másodperc is. Tartottam

magam a megállapodáshoz. Minthogy a pár nap múlva sugárzott műsorba nem került be a vallomásom – lényegtelen dolgokról szoltam volna? –, hadd álljon itt a *vágás mezején* elesett pár mondat! „Miért szeretem Baka Istvánt? Mert nem ült föl egyetlen költői divatnak sem. Olyan verset írt, amelyben íze, színe, hangulata volt minden szónak. S ebből a szempontból a fiatalkori versek ugyanolyanok, mint a halálversek. Nem véletlenül volt barátja – atyai jó barátja – Kormos István. Figyeljünk csak a zenére! *Vonszolnak piros delfinek koromtengeren éjszaka*. Baka tudta, hogy mire kell figyelni, ő is ilyen érzéketes verset írt, csak másképp. Drága barátaim, ha Háy [itt a költő egyik versére céloztam] kiitta is utolsó, vagyis búcsúpoharát, csak megtréfált bennünket. Ha fölfelé nézünk – akinek van szeme a látásra, az látja –, egy fényes csillag ott úszik az égen.”

Így esett 1998 szeptemberében, annak is a nyolcadik napján, kedden, a Magyar Irodalom Házában a 18 órától körülbelül 20 óra 30 percig tartó, Baka Istvánra való emlékezés.

Ember ember hátán Korniss Péter *Leltár – Erdélyi képek 1967-1998* című Műcsarnok-beli kiállításának a megnyitóján. Történt valami? Vagy csak az esztétikum szférájába tartozó *szép* tette meg hatását? Az vonzott ide ennyi embert? Hiszen világnézetük szerint szöges ellentétben álló politikusok, más-más művészeti eszménynek hódoló, pártszimpátiájukban ugyancsak különböző írók, festő- és szobrászművészek, grafikusok, fotósok, újságírók, rádiósok, a jobbára korunk kaméleonjaiként jellemezhető politológusok toporogtak egymás mellett. És megannyi érdeklődő – az alföldi kubikostól a csángó portré-alanyig, a magyar színésztől az erdélyi költőig, az arab egyetemi tanártól a román földművesig stb. – tartotta érdemesnek a megjelenést. Korniss Péter fényképeinek, amellet, hogy érzéki sugallatuk van, ilyen erős a hívószava. Akik ma itt összetoboroztattak, azok többé-kevésbé – legalábbis a szépség fölmentjeiként – össze is tartoznak. Disputájuk nemegyszer megremegetheti az eget, de azonnal megnyugszanak, ha mindöjüket hatalmába kerlíti a csoda: a fotóművész szociofotóból indult, de *fényírással* költőivé tett látomása.

Szegény Földes Laci – Románián kívül ismeri-e valaki e nevet? –, bár érzékeny esztéta volt, egyetemi tanár, kritikus, majd a bukaresti *A Hét* szerkesztője, úgy fölszívódott az emlékezésre rest huszadik század végtelen csöndjébe, hogy egyetlen művének percenését se hallani. Amit csinált, az sok tekintetben vitatható volt, s a tűzőn, amelyet rakott, maga is megégett, de valamilyen szüntelen lobogás: örökös vitakészség jellemezte lényét éppúgy mint írásait. Idestova harminc éve, hogy egy esztétikai előadását hallottam – belopódzó érdeklődőként – a kolozsvári képzőművészeti főiskolán, Mátyás király szülőházában. Később néha-néha Bukarestben is

találkoztunk. Arcát – ahogy feleségét, Maricát, és lányát pajkosan lekéztette – most élesebben látom, hiszen kezemben a kolozsvári *Korunk*, s lapjain az irodalomkritikus hagyatékából előkerült *amerikai levelek*, amelyek a családtagjaihoz, *drága kicsi hülyökéihez, édeskéihez, balga családjához, kedveseihez, az ájtatos lelkűekhez* címzett.

Olvasunk csak bele a New Yorkból (1969. július 21-én) keltezett levélbe! „A jövő év elején jön Eugen Ionescu. Az utcák és belső udvarok úgy vannak kiképezve, hogy történelmi hangulatba ringassák az arra járókat, és a diákok autói középkori árkádok alatt parkolnak végeláthatatlan sorban. Én nem tudom, mennyi ebben a múltimitációban a sznobság, mennyi benne a pedagógia, de a Yale mégiscsak a világ egyik legjobb egyeteme. Olyan jó, hogy aki itt diák, az pusztán arra a garanciára, hogy ő ott diák és nem egyebütt, bankkölcsönt kap a teljes hat- vagy nyolcesztendő tanulmányi időre, amit majd végzés után törleszt vissza hosszú lejáratral. Mert azt az évi hatezer, esetleg annál is több ezer dollár megélhetési költséget és főleg tandíjat semmilyen ösztöndíj sem közelíti meg. Arra pedig nincs biztosíték, hogy tehetségek csak a gazdagok soraiból kerülnek ki. Így aztán elvégezheti a Yale-t minden csóró. Egy feltétel van: örületesen kell tanulni s tudni. Azt mondják a hozzáértők, hogy ez a bankkölcsönrendszer érvényes egy csomó másik olyan egyetemre, amelyik már önmagában biztosíték arra, hogy annak a növendékébe érdemes invesztálni.”

Lukács Gyöngyi, a világot járó drámai szoprán nevét – aki nem figyelt föl volna rá eddig – érdemes, nagyon is érdemes megjegyezni. Nem csupán megejtő *hűsége* miatt – „külföldi impresszáriók azt tanácsolják, hogy váljak meg az operaházi tagságomtól, de én csökönyösen ragaszkodom Budapesthez, mert ide tartozom” –, hanem a torkában lakozó *gyöngymadár* erőteljes, ám bársonypuha ívű, pianóiban utolérhetetlen szárnyalásáért. Ennek a hangnak *teste, térfogata* van. Miközben a legmagasabb régiókban (is) csillog, valaminő megnevezhetetlen fájdalom sugároz. Az *Álarcosbál* bemutatóján első rangú *Amelia*-alakítása után írom mindezt. Aki halálvárásában, az ária vége felé térdre rogyva, a *miserére*hez menekül, bűnös büntelenségét egyúttal le is vetkezi. Teste része lesz az oszlopnak, amelyhez féltékeny férje, *René* odakötötte (*odaszögezte!*), ám fiait szólítván lelke föltszabadul. Ahhoz, hogy Lukács Gyöngyi egyedül uralja a színpadot – bár Fokanov is kitűnő nyújt *René* szerepében és Wiedemann Bernadett is, egyre jobban ígöző drámai altájával, hatásos *Ulricát* formáz – Kelen Péter (*III. Gusztáv*) bizonytalankodása is kellett. Kelen színészi játékban még csak-csak fölveszi a versenyt Lukács Gyöngyivel, de hanggal nem nagyon bírja (bár felvonásról felvonásra tisztult magas regisztere). Ez mindenképpen meglepetés. Még akkor is az, ha a fáradt hang már jó párszor jelezte az idő múlását.

Szepesi Attila és Gerzson Pál, a költő és festő egy könyv erejéig szövetkezett. A küllemében is impozáns *Sárkányfogakat* pörgetve (a kötetet Szabó Magdolna, a borítót Németh Géza tervezte – Arthis, 1998), nem tudom, hogy melyiknek örüljek jobban: Szepesi formamíves, tömör négysorosainak-e vagy Gerzson leheletfinom, absztrakt, és figuralitásában is nonfiguratív rajzainak. A kettő együtt nagy mutatvány. Ha a vonal sejtelmét nem is tudom, a képet ide-erőltetve, megfelelően fölidézni, a költő *Swedenborg*-ja talán jelez valamit a négysorosok – 99 miniatűr – artistikus világáról. „Az angyalok fényteste szó. / Az angyalok beszéde szikla. / Súlyos, akár a sejtelem. / Illanó, mint a rózsa szirma.”

Most indulok Romániába két, egymást követő színházi fesztiválra: Nagyváradra (kétszáz éves a váradi magyar színjátszás) és Sepsiszentgyörgyre (ötven éve született a most Tamási Áron nevét viselő teátrum). A partiumi és a háromszéki városban két hét alatt összesen húsz előadást fogok látni, magyar és román társulatoktól. Az nem kérdés, hogy bírom-e, sokkal inkább a szégyen gyötör. Budapesten a kolozsvári magyar opera *Macbeth*-jének csak egyik szereposztását tudtam megnézni a nyáron, viszont a gálaműsor jelezte, hogy Kirkósa Júlia *Lady Macbeth*-alakítását semmiképpen sem hagyhatom ki, ha tisztességgel akarom művelni a szakmát. Mikor indul vonat, busz, ökrösszekér Kolozsvárra, hogy bepótolhassam mulasztásomat? És végre megírhassam azt a két flekket (!), ami nélkül a kritikusai talár csak egerek rága rongy, s aki magára ölti, inkább érzi benne magát bőrtőnben, mint szabadnak.

Az ember elhülyülése ott kezdődik, amikor azt gondolja, hogy nélküle talán nem is teljes a világ.

Hatvannégy éves korában fölfedezhető-e valaki? Akiről eddig, sajnos, semmit vagy csak nagyon keveset tudott a szakma, az most teljes vértetben áll előttünk. Karay Lajos *igazi költő*. Rendhagyó módon csak most jelent meg első verseskötete, a *Kagyló* (Életünk Könyvek, 1998.) Szokatlansága? Mindjárt az összegyűjtött verseket (1955-1989) tartalmazza. A megkésetttség, ha egyáltalán egy vérbeli költő lekéshehet valamiről, drámai életutat takar. Amint olvasom a költő bemutatkozó sorait, egyre jobban ég a pofám. Így még nem szégyelltem magam. Ma, amikor semmicske, ide-oda hajladozó *költőcskék* ilyen-olyan ösztöndíjak védernyője alatt vígan lubickolnak – kihasználva papát, mamát, pártot s az összes gyümölcsözni látszó kapcsolatot: fő a *tejelés* –, egy nem mindennapi tehetség, akinek ereje és tartása is van, „magyarázkodni” kényszerül sorsát illetően. Bocsánat, ez nem is magyarázkodás, hanem egy *nyílt tekintetnek* végigpásztázása – az országon, sorson, történelmen, politikán.

„1934-ben születtem Budapesten, keresztény jogászcsaládban. Apám hadbíró ezredes volt, 1939-ben nyugdíjazták vezérőrnagyként. Ha nincs 1945, ma én is jogász vagyok. Anyám Erdély, homoródalmási születésű volt, családja rokonságába Szász Károly is beletartozott. Az érettségit még letehettem 1952-ben. Napokkal később elvették otthonunkat Balatonbényében. Ma is sokszor elbiciklizem a ház mellett, amely akkor kényszer szállásunk volt, s ahonnét édesanyámat 1954-ban, nem sokkal katonai munkaszolgálatra való bevonulásom előtt, a beomlással fenyegető menyegyzet alól egy éjszaka kimenekítette a halál.

Apám utcaseprő volt a faluban, magam természetesen segédmunkás lettem, s az is maradtam teljes 38 éven át, csupán 1990-ben avanszállhattam személyzeti portássá a keszthelyi Helikon szállóban. Négy éve nyugdíjas vagyok.

Fontos dolgokban sohasem engedtem. Itt van például az egzisztencia. Ha a kezdet kezdetén szabadon továbbtanulhatok, ki tudja, elvégeztem volna-e trógermunka mellett az egyetemet? Így viszont a muszájherkuleség esete állt elő: akadályozták, tehát el kellett végezmem, nehogy leépüljek, proletárrá váljak, deklasszálódjam. Igazam csak nekem lehet. Ezért tíz évi szélmalomharc után – Ortutay Gyula rektori elutasítása ellenére – 1962-ben harmadfokú fellebbezéssel bejutottam (máig sem értem, kinek a jóvoltából) az ELTE-re, és levelezőn magyar-történelem szakot végeztem. Utána azonban (immár a magam dacából) önként folytattam félbe sem hagyott segédmelősi pályámat. Tróféám értékét tehát nemcsak az növeli, hogy számomra tilos erdőben lőttem, hanem az is, hogy sohasem váltottam aprópénzre. Ahogy a jog megszűntével értelemszerűen jogász sem lehet az ember, úgy az sem szerepelt a terveim között, hogy magyar- és történelemtanítás ürügyén gyanútlan fiatalok ezreit vezessem félre egy életen át. Ládarakás közben viszont csak a kezem és a ruhám piszkolódott.

Ja, a versek? Amint látható, lassan érek be, mint a körte, ha nincs napfény. A második kötet már nem ilyen lesz, ha lesz. A versek 1989-cel véget érnek – a rendszerváltás kapítális blöffjétől akkora sokkot kaptam, hogy hat évig meg sem próbáltam az írást. Most már megy. Szeretném, ha az a talán kéttucatnyi vers, amely ebben a kötetben jobb utókorra érdemes, valóban megérné ezt a jobb utókort.

Immár harminc éve egyedül élek, nincs számárlétra, koci, nyaraló, feleség, gyerek, kaland, társaság, utazás, miegyéb. De nyafogó értelmiségünk túlnyomó többségével ellentétben mosakodás nélkül is tükörbe nézhetek ma is. Ha ez nem karrier, nem tudom, mi az. Végül is nem haladni kell, hanem fejlődni.

Keszthely, 1998. április.”

És egy vers: „Az állatok jók. Visszajönnek érted, / bár ellenük születél. Rajtad áll, / köztük ébredhetsz-e, vagy a halál / emberszabású szörnyeibeérnek, // a bordáig lemart, csontvázig égett / rémlovasok, s Anúbisz, a sakál. / Vesd hát magadtól el, s ami dukál, / azzal adózz fajodnak, a kiéltnek,

// ha egyszer úgy méltó, hogy nincs menekvés / s ajándék már a fölkelés,
lefekvés, / mert megsokasodának a jelek. // Ha jól imádkozol, tán megboc-
sátják / gyermekkorod a türe szűrt bogárcák / s az élve boncolt fehér
egerek. (*Adhortatio Meliorum*)

Kulcsár Szabó Ernő irodalomtörténész-akadémikusnak, akit nemrég ne-
veztek ki a Frankfurti [nemzetközi] Könyvvásár egyik magyar kurátorának,
egy eléggé szerencsétlen megnyilatkozását olvastam nemrég a *Magyar
Nemzetben*. Élő klasszikusokat haragított magára azzal, hogy nevüket
elhallgatva – ellenükbe? – olyan fiatal, kétségkívül tehetséges, de még
csupán első lépéseiket próbálgató frókat emelt piederasztálra – „ők már az új
irodalmat képviselik, különlegesen újszerű esztétikai hatást érhetnek el, a
politikától teljesen függetlenül” –, akiknek „világképe sokkal inkább
találkozhatna az európai irodalmat kedvelők világképével”. (Önálló német
nyelvű kötetten is kecsegtetné őket, ha volna idő a megjelentetésre.)

Amit Kulcsár Szabó mond, az zagyvaság. Neki magyarázzam, hogy
Balassitól Pilinszky Jánosig, sőt Rákos Sándorig (egyáltalán, ő eszébe
jutott-e valakinek?) – amellet hogy az „újszerű esztétikai hatás” ugyancsak
sajátjuk – mindenik életmű át meg át van itatva a politikával? (Petőfit,
József Attilát, Babitsot nem is említem, mert ezek szerint ők biztosan
levernék a *magabiztosok* által *magasra* [?] állított mércét.) Persze a szak-
ember pár héttel később a *Napi Magyarországnak* adott interjújában egy
kissé visszakozik (*Egyoldalúság helyett sokoldalúság*), s közben – mintha
évtizedekig a Holdon élt volna – támadja azokat, akik idejében nem
figyelmeztettek a frankfurti lista aránytalanságaira. Kulcsár Szabót meg-
nyugtatom: senki sem azért aggódik, hogy – az ő szóhasználatával –
kimaradnak a népi írók (már megint meg van lebegtetve a népi-urbánus
vita!), sokkal inkább azért, hogy a magyar irodalom a *teljes értékskáláját*
megintcsak nem mutathatja meg a világnak.

Egon Schiele nárcisztikus önarcképei közül számomra azok a megdöbben-
tőek – s érzésemet az ausztriai Tullnban látott nagy kiállítás újra meg-
erősítette –, amelyeken az egyidejűleg égis emelt és meggyalázott test
corpusként, motívumaiban vagy egészében a Megfeszített pózában van
ábrázolva. A fájdalom szimbólumaként *testrészekből* összeállított kereszt
(akár a csuklót megragadó másik kéz kombinációjában) itt is a *bűn* és a
halál fölötti győzelem jelképe.